

ГОЛОСИ ВІЙНИ ТА ЇХ ВІДЛУННЯ В СЬОГОДЕННІ

[Жулинський М. *Моя Друга світова: роман-хроніка в голосах.* – Київ: Український пріоритет, 2017. – 416 с.]

У радянські часи з'явилося безмір книжок про Другу світову війну (вона тоді називалася Вітчизняною), надто в часи відомого генсека-політрука – кращих і гірших, художніх і публіцистичних, однак усі вони мали вкладатися в прокрустове ложе совєцької історії, доносити до читача “правильні” уявлення про переможців і переможених.

Ці ідеологічні штампи породили чимало парадоксів, які краще видно з часової відстані: чому переможені живуть краще переможців, про яку велику перемогу може йтися, коли полягли мільйони людей, фактично, ворогів було завалено трупами, чому завжди той, хто не розділяє наших поглядів – фашист, а Степан Бандера – пугало для дорослих? І чому у творах знаних російських письменників зрадники мають прізвище із закінченням на -ко?

Нові, маловідомі штрихи до трагічних часів Другої світової війни, що позначилася на долях кожної української родини, додає нова книжка Миколи Жулинського, яка має промовисту назву “Моя друга світова війна”, де війна постає крізь призму не лише різних за віком і поглядами людей, а й через історичні джерела, документи, спогади тощо. Зокрема, вона пройшла через душу маленького хлопчика із с. Новосілки на Волині, самого автора. Знаємо, що дитячі враження є чи не найсильнішими, вони назавжди западають у душу: дитина бачить світ широко розплющеними наївними очима, усотує в себе різні випадки, часто не в змозі пояснити вчинки інших. Далі за дитячі спогади “зачіпляються” оповіді дорослих, вони названі Голосами; це родичі, сусіди, односельці, земляки та ін., ті, кому вдалося вижити у страшній м'ясорубці війни, а їх погинуло безліч, адже воювали “з усіма” за свою батьківщину – спершу з поляками, далі з німцями, із двома “советами”. Це не чітка послідовність подій, а ніби потік свідомості, хвиля людської пам'яті, коли певні оказії викликають, навіюють нові й нові спогади, імена, асоціації, враження тощо; як у “рукописі, знайденому в Сарагосі”, наростають, акумулюються, озиваються, перегукуються.

Оповіді ці плінуть нібито спокійно, наративно, люди згадують тогочасну повсякденність, перебіг подій, часто страшних і трагічних, – убивства, муки, переселення, рабство, і сама буденність цього опису вражає, печалить, болить. Таке неможливо вигадати, адже життя є неймовірнішим від будь-яких людських домислів. Історії лунають не лише від першої особи, їх переказує та коментує й сам автор, уже дорослий, досвідчений, він їх подеколи узагальнює, подає власне трактування, наводить документальні дані тощо. Бачимо, що він уважно пропрацював велику кількість джерел і прагне збагнути, осмислити, пояснити складні політичні та інші питання.

Отже, письменник виступає в різних іпостасях – і як науковець, літератор чи історик, і як “наратор” зі спогадами, у різні роки і на різних континентах. Книжка ніби якийсь текстовий печворк чи фільм, що виростає в широку панорамну картину. Тут усна історія, персональні наративи, історичні факти переплітаються, перегукуються, доповнюються, суперечать, зливаються в багатоголосся, якийсь дивний хор, що змушує замислитися, подивуватися, затужити за долею тисяч співвітчизників, які загинули за волю України. Ми про них мало знаємо, адже вбитих і врочисто похованих, їх згодом викидали енкаведисти з могил, зрівнювали із землею, не лишаючи й сліду. Тому важливо, що лишилися про них ГОЛОСИ, спогади в цій книжці, вони стали їхнім реквіємом, увічнивши їх у людській пам'яті.

І нині, коли багато творців цих голосів уже пішло в небуття, важливо зберігати ще свіжі людські спогади, адже ця пам'ять живе в нашій підсвідомості, керує нашими вчинками. Недарма нині стільки уваги приділяється таким поняттям, як архетипи, паттерни, міфологія, зокрема

сучасна і т. п. Вона часто реанімується на угоду певним політичним силам.

Слід зауважити, що подібні персональні наративи нині дуже поцінують, фіксують, вивчають учені різних країн різних напрямів – історики, антропологи, етнологи, літературознавці, психологи, адже усна історія, мікроісторія допомагає розкрити, доповнити, увиразнити, зрозуміти, а то й дефальсифікувати сухі історичні факти. Широко розробляються проблеми наратології, питання про історичну та культурну пам'ять, які значно відрізняються, до прикладу, у працях західних учених Я. Ассмана, М. Хальбвакса та ін. Назвімо лише кілька імен українських етнологів та фольклористів, котрі збирають і вивчають усні наративи: В. Борисенко (Голодомор), Л. Халюк (операція "Вісла"), Г. Бондаренко, Н. Лещенко (Чорнобильські події), О. Кузьменко (оповіді про січових стрільців) та ін.

Дитячі спогади та розповіді людей у творі М. Жулинського перемежуються історичними, науковими відомостями з книжок чи архівів, офіційних документів, багато з яких стали відомими не так давно. Ідеться про світові війни та події на Волині, Галичині, Буковині, Закарзонні та ін. Вони досі незнані для широкого загалу. І саме тому праця є дуже актуальною, допомагає зрозуміти причини "волинської трагедії", яка разом з іншими подіями підживлює нинішню напругу поміж Україною та Польщею, інспіровану націоналістичними колами останньої.

Так сталося, що в ті буремні воєнні роки два сусідні народи, близькі генетично та культурно, під'юджувані Росією й Німеччиною, утяглися в давній таліон – помсту за вбивство члена роду, війну око за око, зуб за зуб, що породжувало ще більші злочини: "Здавалося б, ніхто справді не хотів цього протиборства між поляками і українцями, але хвилі ненависті й помсти розливалися все ширше і ширше, й коли село пішло на село, хутір на фільварок, родина на родину, годі було рішуче, якимось одним наказом це зупинити" (с. 125). У книжці знайдемо офіційні цифри та історичні факти, серед інших про ОУН та УПА, які підкріплюються спогадами українських борців за незалежність, націоналістів,

котрі осіли після війни в країнах Європи й Америки. Вражає мужність і патріотизм невеликого українського регіону; він самовіддано боровся за свою малу батьківщину проти тисячних армій у стократ сильніших держав (Росії, Німеччини, Польщі) і був нездоланим завдяки тому, що захищав свою землю, вірив у її майбутнє, і тому у війну влилося все населення поспіль: досі на цих територіях знаходять криївки. Тут можемо провести паралель із Крутами часів визвольних змагань, коли купка студентів захищала Київ, чи подіями 1939 р. на Карпатській Україні, коли війська Чехословаччини покинули край перед угорською та німецькою навалою, а погано озброєні й оснащені добровольці стали на боротьбу з численним військом гортистів. Присвячений цим подіям вірш В. Гренджи-Донського "Пливе кача" отримав нове життя і став поховальною піснею Майдану.

Бачимо з описів у книжці: у боротьбу включилися навіть діти та жінки, які були в партизанах, зв'язковими, а то й просто допомагали хлібом, одягом, житлом – чим могли, усвідомлюючи небезпеку загибелі своїх близьких. Недарма твір складається із двох частин із промовистими назвами – "Війна з нами проти нас" і "Війна за себе з усіма". І ця війна велася не за багатства чи владу, а за те, щоб бути господарями на своїй споконвічній землі, бути вільними, вирощувати хліб і рости дітей. Ці прості люди надихалися словами Степана Бандери: "Здобудеш українську державу чи загинеш у боротьбі за неї". І вони гинули, їх винищували, часто жорстоко й безсенсовно, вивозили до таборів, змушували працювати на чужих заводах і фабриках. До речі, Бандера, якого звинувачували в колабораціонізмі з німцями, у часи війни сидів у німецькому таборі Заксенгаузен.

Наприкінці книжки чимало місця відведено винищенню оунівців та упівців советами за спеціально розробленим планом. Про це йдеться в поданому секретному офіційному документі. Методи були часто єзуїтськими, коли енкведисти діяли під виглядом партизан-упівців чи обдурювали їх і нацьковували одне на одного, видаючи за зрадників, підкупляти керівників загонів тощо. І тоді справді свої йшли на своїх. Гинули найкращі, молоді; наведено страшний факт, коли в

криївці підірвали себе гранатою троє геть молодих дівчат – 18-и і 24-х років, аби не потрапити до рук енкаведистів.

Ця “буденність героїзму” української молоді в передвоєнні роки, підпільна боротьба на Західній Україні майстерно описана незаслужено забутим нині племінником Лесі Українки, письменником Юрієм Косачем у романі “Чортівська скеля”.

Подивовуємо мужність, силу волі, віру цих людей, надто в проекції на наше сьогодні, втрату людьми духовної орієнтації та моральної опори. Чи вчинили б ми так само? Вочевидь, це їхні нащадки й однодумці погинули в рядах Небесної сотні, першими пішли в АТО, замуровані в наш час у російських в’язницях. І, либонь, якби не вони та подібні, ми б давно розчинилися серед інших, агресивніших і численніших народів, лишаючи по собі лише сентиментальні народні наспіви.

Відомо, що в народній релігії українців побутує чимало есхатологічних оповідей, химерних і жахливих сцен прийдешнього кінця світу. Таким Апокаліпсисом у кінці книжки в роздумах селянина постає війна, а її призвідники – слугами Сатани. У прикінцевому епізоді доведений трагізмом, незбагненністю пережитого мало не до божевілля воїн-оунівець викладає сірники у вигляді сатанинського числа 666, котре потім ніби несамохіть трансформується у слова – Гітлер і Сталін. Абсурдність війни звучить у словах і авторового односельця Яшки: “Та війна все перекрутила. І світи, і держави, і людей, і коней. Хіба кінь має воювати?” (с. 386). І він, шкодуючи свого коника, віддає за нього останні чоботи, аби того лиш не забрали на бійню.

Ці прості селяни, які не втратили людяності, зберегли в душах любов і співчуття, є опорою нації, сприяють її виживанню в майбутньому, про що писали наші теоретики націоналізму – В. Липинський, Д. Донцов, Ю. Липа та інші. Прислухаймося до мудрих слів автора: “Моральне здоров’я нації визначається глибиною самоусвідомлення себе серед інших в історичному процесі цивілізаційного самоздійснення. Інші –

це ті, що поруч, і ті, що далеко, але історичними долями переплетені наші переживання і надії так міцно, що вирватися з цієї химерної пастки історичного буття не судилося ще нікому. Треба вміти жити з цим минулим, але щоб жити, слід пам’ятати і вибачати. Як досягли примирення і взаємного прощення французи й німці, як змогли піднятися над страшною прірвою вини німецького гітлеризму поляки і прийняли вибачення сусідів-німців. Вибачили і простили. Інакше неможливо побороти взаємну недовіру, зупинити потоки обопільних звинувачень та пошуків винуватців. Якщо взагалі не взаємне прощення, то неминуче виростатиме загроза помсти і нетерпеливого очікування реваншу” (с. 130). Це не просто слова, М. Жулинський наводить приклад із життя свого рідного батька, якого він віднайшов через тридцять років за океаном. Відвідавши спільно Освенцім, де той сидів (польська поліція разом із німцями оточила село та серед багатьох чоловіків забрала й батька), син спитав, як йому вдалося вижити в таборі й по цьому перебратися за кордон. Той відповів: “ – Бог того береже, тим опікується, хто не таїть зла на ближнього. Тра’ вміти прощати. Непрощене зло помститься, рано чи пізно, але помститься” (с. 137).

Матеріал книжки пожвавлюють, увиразнюють світлини – свідків, подій, фактів, чимало тут портретів як відомих діячів, так і рідних та знайомих автора, його односельців.

Сподіюся, що величезний фактаж праці, щирі людські сповіді допоможуть зрозуміти причини та вказати певні рішення в нинішній складній ситуації, допомогти здобути консенсус між народами, політиками, розкрити історичну правду, часто перекручувану, замовчувану, понівечену ідеологами комунізму. Ми маємо знати свою історію. Ми маємо знати і прийняти себе, з усіма вадами й достоїнствами, з нашим минулим і сьогоднішнім. Ми не маємо повторити помилок минулого.

*Леся Мушкетик
м. Київ*

Отримано 15 січня 2018 р.

